

---

*Л.І. Юрченко,
кандидат хімічних наук,
доцент Харківського інституту банківської справи
Університету банківської справи*

ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА ЯК ВРАХУВАННЯ СКЛАДНИХ ВЗАЄМИН ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ І ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Глобальна актуалізація екологічної проблематики наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть, всюдисущність екологічної складової людського буття зумовлюють нагальну потребу збалансованого, цілісного, комплексного підходу до аналізу і розв'язання екологічних питань. Це засвідчують публікації результатів досліджень сучасних аспектів філософії і філософії політики, що стосуються екологічної проблематики [1–5].

Перш, ніж спрямувати зусилля на оптимізацію екологічних аспектів нашого життя, слід, насамперед, визначитися з ними, одночасно усвідомлюючи гомогенність і нерозривність загальної екологічної проблеми суспільства. Для цього звернемося до політичного чинника, оскільки саме він здебільшого визначає співвідношення й абсолютне значення техногенних, антропогенних та інших екологічних аспектів буття.

Звернення до феномена екологічної політики зумовлено також особливими соціально-економічними обставинами в Україні. Відомо, що там, де інститути громадянського суспільства мають тривалу історію і безапеляційний статус у соціумі і в масовій свідомості, де екологічна культура спирається на надійне підґрунтя екологічних традицій, де екологічні права не лише передбачені, а й захищені, – там потреба політичного чинника незначна [5]. За таких умов політичний фактор ніби розчиняється в інших – суспільно більш вагомих, прийнятних і звичних. На жаль, цього ще не можна сказати про українське суспільство. Отже, дослідження, вивчення й аналіз політичного чинника, його ролі і значення в подоланні екологічної кризи є нагальною потребою українського сьогодення. Саме тому основною метою нашого дослідження є обґрунтування на сучасному науковому рівні принципів, спрямованих на подолання ситуації, що склалася, формування політики у сфері розбудови екологічної безпеки для здійснення сталого розвитку суспільства. Повторимося, що для України ця проблема є особливо актуальною.

Безпрецедентний антропогенний пресинг на довкілля в Україні і в багатьох інших країнах аж ніяк не зменшується, незважаючи на численні спроби людської спільноти зробити його більш зваженим і толерантним. Водночас у світі за останні двадцять років відбуваються принципові зміни у сфері політики. Прагматизм і екстенсивне природокористування поступово змінюються на принципи гармонізації взаємин людини і довкілля, пошуки стратегії стійкого розвитку суспільства і біосфери. Екологія стає сферою політичних інтересів і рішень, а політика дедалі більше враховує екологічні чинники.

Саме політичні й соціально-економічні фактори мають стати визначальними чинниками зниження негативного антропогенного впливу на природне середовище в Україні. Політико-правовий механізм розбудови екологічної безпеки країни полягає, з одного боку, у взаємодії різних гілок влади, а з іншого – в активності самого громадянського суспільства. Порушення основних засад екологічної культури в площині цієї взаємодії часто-густо призводить до суттєвої деформації у досягненні мети.

Проблеми антропогенного впливу на природне довкілля України об'єктивно вимагають радикальної екологізації суспільно-політичної думки, посилення уваги до вирішення природоохоронних проблем на всіх рівнях організації суспільства, пошуку нових підходів до їхнього розв'язання на основі пріоритету екологічних законів і наукових знань. Створення системи екологічної безпеки означає задоволення екологічних вимог суб'єктів екосистеми і за своєю пріоритетністю має очолювати перелік багатьох інших аспектів традиційної національної безпеки. За умов незалежної національно-державної розбудови України мають бути створені умови для об'єктивної можливості формування основ і реалізації сучасної національної екологічної політики, заснованої не лише на високих технологіях, а й на загальнолюдських пріоритетах.

Сьогодні наочно відчувається процес зміни морально-політичної парадигми. Ті переконання, які протягом десятиліть вважали (принаймні офіційно) продуктивними, нині втратили колишню однозначність. Якщо наслідки наукових революцій часто-густо позначались лише в теорії, то зміна політичних парадигм спричинює здебільшого крах реальних державно-політичних інститутів. Нині зрозуміло, що сучасні постіндустріальні суспільства вже не можуть далі розвиватися у традиційний спосіб, інакше ми потрапимо в так звану екологічну безодню. Те, що господарство, економіка є домінуючою підсистемою, центральною сферою культури нашого часу, вже не викликає заперечень. Сучасний уклад у політиці, що перебуває в полоні економічної парадигми, без усякого сумніву призведе планету до екологічної катастрофи, до того ж країни так званого третього світу матимуть найбільш жалюгідний стан [1].

Отже, екологічна криза змушує відмовитися від національно-економічної парадигми в політиці. Правильною буде політика, яка зможе якнайбільше зберегти природні основи навколишнього світу, але аж ніяк не та, котра сприяє максимальному економічному зростанню, нехтуючи екологічними проблемами суспільства.

Екологічна криза як глобальна криза цивілізації – це криза діючих механізмів адаптації соціуму в навколишньому соціальному і природному середовищі. Людське співтовариство не встигає адаптуватися до мінливого довкілля, насамперед через інерційність мислення, і тому втрачає здатність до саморегуляції. Постає нагальна потреба замінити напрям цієї взаємодії за допомогою реформи соціальних інститутів і управління.

Підґрунтям для класичної політичної економії був принцип, згідно з яким ринок має вирішувати усі проблеми без будь-якого спеціального втручання з боку держави. Проте ХХ століття внесло принципові корективи у цей принцип. Концепція державного регулювання економіки, висунута й розвинута Дж.Кейнсом, Ф.Рузвельтом і Дж.Соросом, довела серйозність ідеї прогнозованої економіки [2]. Доктрину невтручання держави в економіку Дж.Сорос називає “ринковим фундаменталізмом” і попереджає, що останній сьогодні є більшою небезпекою для світового співтовариства, ніж тоталітарна ідеологія. Але за умов сучасності треба дбати про більше – не лише про керування економікою, а й про науковий прогноз розвитку суспільства. Імперативом нашої технологічної цивілізації стає принцип відповідальності за життя, яке постійно перебуває під загрозою й щомиті може обірватися, адже вперше за історію людства діяльність людини може мати незворотні наслідки і завдати непоправну шкоду як життю її самої, так і природному довкіллю. Звідси постає ідея відповідальності за майбутнє. Принцип відповідальності спрямовує нас безпосередньо в царину політики, у сферу управління людською спільнотою [3].

За умов загальної екологічної кризи потрібна, насамперед, нова система вимог, що обмежує ту чи іншу систему діяльності людей. Усі гілки державної влади зобов'язані ефективно втручатися у виробничу діяльність, в економічний процес, невтручання в який було основою ідеологічного кодексу індустріального суспільства.

Політика взагалі, а отже, й екологічна політика, має своєю передумовою наявність своїх суб'єктів, завдяки участі й діяльності яких вона здійснюється на основі вихідних принципів і з використанням відповідних методів. На сьогодні в працях філософсько-правового напрямку екополітику вважають найважливішим засобом концентрації зусиль суспільства в напрямку оптимізації природоперетворювальної діяльності і гармонізації відносин із природою.

Державу дедалі частіше визнають суб'єктом екологічної політики, однак у наукових колах немає єдиної думки, яким саме чином вона має здійснювати свою екологічну функцію: централізовано чи децентралізовано. На це питання важко дати однозначну відповідь, оскільки екологічні проблеми існують на різних рівнях, хоча вони завжди взаємозалежні і в своїй сукупності створюють глобальні проблеми. Виникає питання: як окремі держави можуть бути суб'єктами власної екологічної політики без глобальної, міжнародної екологічної політики? Звичайно, як доля Землі не може бути довірена кільком окремим державам, так і вирішення екологічних проблем повинно мати глобальний характер.

У який саме спосіб держава буде здійснювати свою екологічну політику залежить від її внутрішньої організації, від характеру економіки і багатьох інших факторів. Дослідники вирізняють три різновиди екологічної політики: управлінську, плюралістичну і колективну [2]. Напевно, в екологічній політиці окремої держави мають поєднуватися всі ці різновиди. У першому випадку (управлінська політика) екологічна політика сконцентрована на технічних аспектах прийняття відповідних рішень. Тут ключова роль належить експертам, які визначають межі розгляду конкретного питання. В Україні традиційно переважав саме такий тип управління. Поняття “екологічна політика” в смислі охорони права людини на безпечне для неї життя, духовний і фізичний розвиток (стаття 50 Конституції України) раніше взагалі не вживалося. Охорона навколишнього середовища часом зводилося до охорони дикої природи. Зазначимо, що останніми роками в Україні намагаються розбудувати таку модель екологічної політики, яка ґрунтується на екологічному законодавстві й інституціоналізмі. Така модель вимагає певного рівня розвитку громадянського суспільства і його окремих інститутів.

В сучасній Україні прискорився процес екологізації суспільної свідомості. Зростає екологічна активність населення, підвищується популярність Партії “зелених”, набирають силу масові громадські екологічні рухи. Різні політичні партії зараховують природоохоронні дії до своїх передвиборних платформ. Уже сьогодні зрозуміло, що майже всі соціально-економічні і політичні структури найближчими десятиліттями так чи інакше торкатимуться екологічної сфери. Саме тому до численних ознак “цивілізованої” держави можна додати ще одну, а саме: соціальна й демократична правова держава має стати також і екологічною державою. Не будучи такою, вона, гадаємо, приречена на занепад, оскільки буде нездатною задовольнити права своїх громадян мешкати в здоровому природному середовищі. Партії і політичні рухи, які не розуміють або недооцінюють роль екології, не зважають на новітні тенденції руху світової цивілізації до нового екологічного стану, теж ризикують зійти з політичної арени.

У чому ж саме має виявлятися екологічний характер правової держави? Роль права в регулюванні взаємодії природи і суспільства полягає у встановленні науково обґрунтованих правил поведінки людини щодо природи. Найсуттєвіші правила такої поведінки закріплюються державою в законодавстві і стають загальнообов'язковими для виконання нормами права, які забезпечуються державним примусом у випадку їх невиконання.

Важливим недоліком чинного на сьогодні природоохоронного законодавства вважаємо його впорядкування за поресурсною ознакою, згідно з чим окремому регулюванню підлягають земельні, водні, гірничі, лісові, атмосфероохоронні та ін. відносини. У такому поділі вбачаємо одну з найголовніших причин правової “непоміченості” екологічної кризи.

Звичайно, перехід від індустріальної до екологічної структури виробництва вимагає нових капіталовкладень, але вони виправдають себе лише в тому разі, якщо зміниться підхід до проблеми на рівні не лише підприємства, а й уряду, держави загалом. Це вже виходить на рівень політики, оскільки економічна перебудова в сучасних умовах – це не господарська, а насамперед політична проблема. Вважаємо, що потрібно відмовитися від державної, урядової чи партійної монополії на прийняття рішень, відкрити процес прийняття рішень парламентському й громадському контролю. Маємо сподівання, що внаслідок зазначених дій екологічна криза зрештою сприйматиметься як загальнолюдська проблема, вирішення якої можливе лише спільними зусиллями.

Вимогам і принципам екорозвитку й екобезпеки в сучасному світі надається особлива соціальна значущість, аж до включення їх до переліку найголовніших національних цілей держав. Згідно з метою екорозвитку, у функціональній структурі управління можуть бути вирізнені кілька взаємозалежних блоків.

1. Створення цілісної законодавчої системи екологічного права; розроблення, вдосконалення і запровадження законів та інших нормативно-правових актів, які охоплюють всі аспекти вивчення, експлуатації, економічного використання й охорони природних ресурсів, а також впорядкування застосування цих законів і правових норм.

2. Введення комплексних державних кадастрів природних ресурсів, які охоплювали б поресурсні кодекси – земельний, водний, гірський, лісовий та ін.; вивчення й облік потенціалів, запасів і самовідновлення природних ресурсів; оцінювання ресурсного потенціалу й умов відтворення ресурсів басейнів, регіонів і країни в цілому; аналіз і прогнозування ресурсної бази економіки і підтримки якості навколишнього середовища; розроблення державних перспективних програм комплексного освоєння і невиснажливої експлуатації природних ресурсів.

3. Формування тотальної системи платності і політики цін на природні ресурси; введення економічних розподільних функцій і конкурсного підходу в комплексне використання ресурсів і в різні за призначенням напрями використання того самого ресурсу; оцінювання собівартості різних етапів вивчення, освоєння, використання й відтворення ресурсів; розвиток і підвищення економічної ефективності системи ліцензування, пошуку й експлуатації природних ресурсів; формування ефективної інвестиційної політики, економічне стимулювання ресурсозбереження.

4. Контроль за дотриманням законів, стандартів, норм і лімітів, що стосуються експлуатації й охорони природних ресурсів; нормативне регулювання усіх фаз ресурсного циклу, їхньої безпеки й економічності; контроль відомчих оцінок запасів і потреб у ресурсах; перевірення основних економічних показників використання ресурсів, утворення й розподілу капіталів, повернення інвестицій; контроль за ліцензуванням; дотримання державних інтересів у сфері збереження ресурсного потенціалу країни і міжнародного співробітництва з вивчення й експлуатації ресурсів; розроблення системи санкцій за порушення раціонального природокористування; проведення екологічної атестації підприємств і територіально-виробничих комплексів; здійснення екологічної експертизи об'єктів і процесів з метою обґрунтованого висновку про їхню відповідність екологічним вимогам.

5. Формування оптимальної організаційної структури державного управління екорозвитком; розмежування прав і обов'язків з управління природними ресурсами й

екологічним контролем і наглядом між різними відомствами при забезпеченні міжгалузевої координації регулювання і контролю користування ресурсами; розмежування прав власності і повноважень з управління природними ресурсами між органами державної і місцевої влади; формування єдиної інформаційної системи природно-ресурсного моніторингу; організація системи регіональних, басейнових і територіальних органів, підприємств і установ з управління використанням і охороною природних ресурсів; організація наукових досліджень і технічних пошуків у всіх сферах природокористування.

Невизначеність багатьох сучасних екологічних умов перешкоджає повному виконанню названих завдань. Навіть на початковій стадії руху до екорозвитку чимало аспектів лишаються нез'ясованими. Рівень невизначеності збільшується через відсутність у країні розвинутої системи моніторингу, єдиної інформаційної системи, без якої неможливо досягти потрібного рівня оперативного управління, який відповідав би сучасним нормам.

Отже, під час розроблення стратегічної програми еколого-економічного безпечного розвитку національна екологічна політика постає основним фактором. Політика створення національної і регіональної екобезпеки в Україні має своєю передумовою вирішення таких першочергових завдань:

- проблемний аналіз екологічної й еколого-економічної ситуації в країні і регіонах;
- вибір пріоритетів розвитку, розроблення і затвердження національної екологічної політики з урахуванням регіональних особливостей;
- розроблення державної довгострокової стратегічної програми еколого-економічного розвитку;
- формування системи функцій управління еколого-економічним розвитком;
- формування організаційної структури й органів управління еколого-економічним розвитком.

Серед названих умов особливо відзначимо компетентність владних структур. Уся система управління природокористуванням має кончу потребу в кваліфікованих фахівцях, здатних повною мірою нейтралізувати екологічну безграмотність урядових чиновників і господарських керівників.

На жаль, сьогодні в Україні, коли йдеться про сучасні тонкі й складні реалії екополітики, переважно мають місце суцільні декларації. Надмірна політизація сфери управління й адміністративної діяльності спричинює домінування функціонерів-політиків над функціонерами-професіоналами. Побудова екологічно безпечного стану в Україні потребує розроблення шляхів оптимального управління сучасною екологічною ситуацією на трьох рівнях: науково-теоретичному, соціотехнологічному та політико-практичному, заснованому на вимогах високорозвинутої екологічної культури – одного з основних чинників політики створення екологічної безпеки держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гьосле В. Практична філософія в сучасному світі. – К., 2003.
2. Хилько М.І. Екологічна політика. – К., 1999.
3. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. – К., 2001.
4. Кисельов М.М., Канак Ф.М. Національне буття серед екологічних реалій. – К., 2000.
5. Самчук З.Ф. До питання про значення політичного чинника в розв'язанні екологічних проблем // Філософія. Антропологія. Екологія. Альманах. Вип. 1. – К., 2000.

